SÂMÎ, Arpaemînizâde Mustafâ
(d. ? - ö.1146/1734)
divan şairi, vak'anüvîs, hattat, kâtip

Asıl ismi Mustafâ'dır. Diğer isminin "Mehmed" olduğu sadece bir kaynakta belirtilmiştir (Beliğ 1999: 144). İstanbulludur. Doğum yılı bilinmemektedir. Baltacı Mehmed Paşa'nın ikinci kez sadarete getirildiği dönemde (1122-1123/1710-1711) yazdığı bir kasidesindeki ifadelerine bakılarak bu yıllarda gençlik döneminde olduğu belirtilebilir. Arpaemîni Osmân Efendi'nin oğludur. Babasının görevinden dolayı Arpaemînizâde sanıyla tanınmaktadır. Kaynaklarda ailesi ile ilgili olarak babasının ismi dışında bir bilgi bulunmamaktadır. Dîvânında yer alan tarih kıtalarından Afîfe ve Zelîhâ isimli iki kızı olduğu, Afîfe'nin (1116/1704-5), Zelîhâ'nınsa (1134/1721-2)'de vefat ettiği öğrenilmektedir (Kutlar 1996: 13-14, 16).

Sâmî, gençliğinde kâtiplik tahsili görmüş, tahsilini tamamladıktan sonra "arpa kâtibi/arpa emîni" (Mehmed Cemâleddîn 2003 55, Safâyî Mustafa Efendi 2005: 301) olmuştur. "Hüsn-i hatt-ı sülüs ve nesh" derslerini "Karakız" namıyla tanınan "Hâcezâde Mehmed Efendi"den almıştır. Özellikle ta'lîk yazıda mahareti bulunan sanatçı, bir çeşit "şikest-ta'lîk" meydana getirmiştir (Bursalı Mehmed Tâhir 1333: 232; Müstakîmzâde 1928: 534). Kâtipliğe ne zaman başladığı bilinmeyen Sâmî'nin hayatı, Afyoncu'nun (2000: 235-239) eserinde verdiği bilgilere göre aziller ve tayinlerle geçmiştir. Zilkâde 1127/Aralık 1715'te arpa emânetine bağlı ıstabl-ı âmire-i evvel anbarı ikinci kâtibidir. Takiben rikâb-ı hümâyûnda başmuhasebeci vekilliğine atanmıştır (1127/1715). Aynı yıl küçük evkâf muhasebeciliğine getirilerek hâcegân zümresine katılmış ve kâtiplik mesleği ile ilgisi kesilmiştir. Daha sonra sırasıyla şehremîni (1128/1716), küçük ruznâmçeci (1130/1718), hâslar mukâta'acısı, şehremîni (1132/1720), cebeciler kâtibi (1134/1722), küçük ruznâmçeci (1136/1724), piyâde mukabelecisi (1138/1726), küçük ruznâmçeci (1140/1728), piyâde mukabelecisi (1142/1730), arpaemîni (1143/1730) olmuştur. I. Mahmud zamanında Çelebizâde İsmâ'il Âsım'ın halefi olarak vak'anüvîs tayin edilmiştir (1143/1730). Üçüncü defa piyâde mukabeleciliğine (1144/1732) getirildiğinde vak'anüvîslik görevini de sürdürmektedir Sâmî'nin son görevi 15 Şevval 1146/21 Mart 1734'te atandığı maliye tezkireciliğidir.

Kimi şiirlerinde musıkî terimlerine yer vermesi, musıkî makamları hakkında bir de mesnevî yazması Sâmî'nin musıkî konusunda da bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Şiirlerinde sıkça kullandığı tasavvufî özellikler, hatta musıkî makamlarından söz ettiği mesnevîsinde tasavvufla musıkîyi birleştirerek anlatması ve "Mevlevî" redifli bir de gazel kaleme alması, Müstakîmzâde'nin (1928: 534) eserinde verdiği şairin, Mevlevîliğe müntesip olduğuna dair bilginin doğruluğunu güçlendirmektedir. *Dîvân* nüshalarından (Sâmî 399. vr. 84a)'da müstensihin, İshâk Efendi'den naklettiğine göre Sâmî "cezbe-i İlâhî ile mizâcsız" olduğunda İshâk Efendi'nin babası kölelerinden birini ziyaretine göndermiştir. Köle yanına girince de o, yanmaz kömür ile duvara bir beyit yazmıştır. Onay ise (1992: 116) eserinde Sâmî'nin, bir ara tımarhaneye girdiğini ve aklı başına geldiğinde nüshada duvara yazdığı belirtilen "Zencîr-i cünûn oldu benim tavkıma mu'tâd / Meczûb-ı İlâhî'nin olur sübhası fûlâd" beytini söylediğini belirtmiştir. *Dîvân*'ında Edirne'den sıkça söz eden Sâmî'nin, Edirne kışını anlattığı şitâiyyesi muhtemelen M.1712'lerde Şehid Ali Paşa'nın maiyetinde Edirne'de bulunduğunu düşündürmektedir (Kutlar 2004: 20). *Dîvân* nüshalarından birinin başındaki "Dîvân-ı Aksarâyî Sâmî Efendi" kaydına dayanılarak da onun İstanbul'un Aksaray semtinde oturduğu belirtilmiştir (İKTYDK 1965: 670). İbrahim Paşa'ya sunduğu bir kasidesinden babadan kalma evinin ve eşyalarının yandığı, maddî sıkıntı çektiği de anlaşılmaktadır (Kutlar 2004: 20-21).

15 Şevval 1146/21 Mart 1734'te getirildiği makama 2 Zilkâde 1146/6 Nisan 1734'te yeni bir tayin yapıldığını gösteren belge Sâmî'nin, (1146/1734) yılının Mart sonu veya Nisan başında

İstanbul'da vefat ettiğini göstermektedir. Ölüm yılı olarak gösterilen farklı tarihler doğru değildir. Mezarı Ali Paşa-yı Cedîd Camii hazîresindedir (Kutlar 2004: 21-22).

Eserleri şunlardır:

1. *Dîvân-ı Sâmî*: Yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde tespit edilen 33 yazma nüshası bulunan *Sâmî Dîvânı*, (1253/1837) tarihinde Mısır'da Bulak Matbaasında basılmıştır. Nüshaların tasnifi ve altı nüshanın karşılaştırmasıyla hazırlanan *Dîvân* metninde (Kutlar 2004) 2'si Farsça 35 kaside (6'sı tarih), 41 kıt'a-i kebire (hepsi tarih), 1 murabba, 6 şarkı, 2 müseddes (1'i tarih), 2 terkib-i bend, 6 mesnevî, 5'i Farsça 149 gazel, 1'i Farsça 16 rubaî (1'i tarih), 12 kıt'a (2'si tarih), 9 nazm, 6'sı Farsça 128 matla, 5'i Farsça 13 müfred (3'ü tarih) yer almaktadır.

2. *Târîh-i Sâmî ve Şâkir ve Subhî*: Sâmî'nin vakanüvis olduğu (1143/1730)'dan (1146/ 1733)'e kadar meydana gelen olayları anlattığı Osmanlı tarihidir. Çelebizâde İsmâ'il Âsım'ın eserine zeyl olarak yazılmıştır. *Târîh-i Sâmî ve Şâkir ve Subhî* ismiyle (1198/1784)'te İstanbul'da tarihçi Râşid ve Vâsıf Efendilerin yeniden açtıkları matbaada basılan ilk kitaptır. *Subhî Tarîhi* ismiyle de tanınan kitabın 1-71. yaprakları arasındaki kısmı Sâmî ve Şâkir'e aittir. Hanîfzâde, eserin isminin *Târîh-i Vekâyî* olduğunu ve (1143/ 1730-1147/1734) yılları arasındaki olayları kapsadığını belirtmekteyse de ele geçen yazmaların hiçbirinde olaylar (1146/1733-34)'ten ileriye gitmemektedir (Babinger 1992: 296). Eser üzerinde iki çalışma yapılmıştır (Aydıner 2007, Karadayı 2008).

3. Muhtelif nesirler: Bunlar bir *takrîz*, Örfî-i Şîrâzî'nin kıt'alarından birine yazılmış bir *şerh*, İzzet Paşa'ya sunulan bir *arz-ı hâl* ve Süleymân Çelebi'ye yazılmış iki *mektûb*dan ibarettir (Kutlar 2004: 23; Kutlar 2006: 355).

Sâmî, XVIII. yüzyıl Türk edebiyatının önemli şairleri arasına ismini yazdırmayı başarmıştır. Gibb'e (1999: 309-310) göre o, İran edebiyatı etkisinde yazanların ve Nâbî'yi izleyenlerin en sanatkâr olanlarındandır. Şiirlerinde yerellik yok denecek kadar azdır. Dünyevî konulardan çok, felsefî ya da en azından düşündürücü konularda yazmıştır. Çağdaşı Nedîm'in bir akım haline getirmeye çalıştığı romantik ve neşe dolu şiirden sadece bir iki nazire yazacak kadar etkilenmiştir. Söylemeye değer bulduklarını bir ustanın hâkim olabileceği bir dille, etkileyici ve akıcı bir biçimde söylemiştir. Ancak onun dilini kavramak zahmetli, tarzı genellikle kapalı, anlaşılmaz ve düşünceleri derindir. Türk şairlerden Bâkî, Nâ'ilî-i Kadîm, Fehîm, Vecdî ve Nâbî'den; İranlı şairlerden Örfî-i Şîrâzî, Sâ'ib-i Tebrîzî, Şevket-i Buhârî ve Nâmî'den etkilenmiştir. Bağdatlı Rûhî'nin *Terkîb-i Bend*'ine yazdığı naziresi ise en tanınmış şiirlerindendir. Nâ'ilî-i Kadîm ile Şeyh Gâlib arasında köprü sayılan şair, özellikle Leskofçalı Gâlib, Yenişehirli Avnî ve Namık Kemâl'i etkilemiştir.

Sâmî, eski diye nitelediği ve rağbet etmediği bir vadide (Sebk-i Irakî) bazı şiirler yazmıştır. Ancak dikkat çekici olan kimi beyitlerinde yeni bir tarza (Sebk-i Hindî) yöneldiğini belirtmesidir. Şiirde mazmun, nükte ve manayı ön plana almış, bunları şiirin özü olarak kabul etmiş, fakat lafzın önemini de tamamen dışlamamıştır. Şiirin, akıcı ve kısa olması gerektiğini düşünmektedir. Muhayyilesi geniştir. Benzerlik ilişkisi farazî ve uzak çağrışımlara dayalı, özellikle duyu organları ya da duyu organlarının işlevlerini kullanarak oluşturduğu benzetmeleri dikkat çekicidir. Kimi beyitlerinde nahiv bakımından bağımsız mısralar arasında sağlamaya çalıştığı "eşitlik özelliği" ve bu nitelikleri taşıyan beyitleri şiirinin öne çıkan özelliklerindendir. Üç kelimeden oluşan vasıf tamlamalarının yer aldığı, Farsça kurallara göre yapılmış zincirleme tamlamalardan meydana gelen bir şiir diline rağbet etmiştir. Deyim kullanmaya özen göstermiş, Farsça deyimleri Türkçe kelimelerle birleştirmiştir. Farsça unsurların diline bu denli hâkim olmasının bir tesadüf sonucu olmadığını, bilinçli bir tercihten kaynaklandığını, Anadolu'da Acem ibareleriyle böyle şiirler yazan başka şair bulunmadığını söyleyerek vurgulamıştır. Yazdıklarının hepsinin aynı güçte olduğunu söylemek mümkün değilse de Sâmî, renkli hayallerin yer aldığı şiirleriyle dikkati çekmiş, külfetli bir dilin güçlü şiirler kaleme almaya engel olmadığını kanıtlamış ve sanatının gücünü de bu nitelikleri taşıyan şiirlerinde göstermeyi başarmış bir şairdir (Kutlar 2004: 31-51).

Kaynakça

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim (hzl.) (1999). *İsmail Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*. Ankara: AKM Yay.

Afyoncu, Erhan (2000). "Vekayi'nüvis Arpaemini-zâde Mustafâ Sâmî'nin Hayatı Hakkında Yeni Bilgiler". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1 (1): 235-242.

Ahmed Rif'at (1300). *Lugat-i Târihiyye ve Coğrâfiyye*. C.4. İstanbul.

Aksoy, Fatma Yaşar (1992). *Dîvân-i Sâmî.* Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Arslan, Mehmet (hzl.) (2003). *Mehmed Cemâleddîn Osmanlı Tarih ve Müverrihleri -Âyine-i Zurefâ-*. İstanbul: Kitabevi Yay.

Aydıner, Mesut (hzl.) (2007). *Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi: Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin) 1730-1744.* İstanbul: Kitabevi Yay.

Babinger, Franz (1992). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri.* çev. Coşkun Üçok. Ankara: KB Yay.

Bağdatlı İsmail Paşa (1945). *Keşf-el-Zunun Zeyli*. C.1. hzl. Şerefettin Yaltkaya; Kilisli Rifat Bilge. İstanbul: MEB Yay.

Bursalı Mehmed Tâhir (1333). *Osmanlı Müellifleri.* C.2. İstanbul.

Çapan, Pervin (hzl.) (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkiretü'ş-Şu'arâ (Nuhbetü'l-Âsâr Min-Fevâ'idi'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: AKM Yay.

Çifçi, Ömer (hzl.). *Fatîn Dâvûd Hâtimetü'l Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219117/h/metin.pdf [erişim 25.02.2013].

Erdem, Sadık (hzl.) (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*. Ankara: AKM Yay.

Gibb, E. J. Wilkinson (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi, A History of Ottoman Poetry*. C.IV. çev. Ali Çavuşoğlu. Ankara: Akçağ Yay.

İnce, Adnan (hzl.) (2005). *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi.* Ankara: AKM Yay.

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu (1965). III.C. İstanbul: MEB Yay.

Kahramanoğlu, Kemal (1996). *Sâmî, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkîdli Metni*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Karadayı, Aynur (2008). *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Gölgede Kalmış Bir Eseri 'Tarih-i Sâmî': Metnin Transkripsiyonu*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

Kocatürk, Vasfi Mahir (1970). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Edebiyat Yay.

Kurnaz, Cemâl (hzl.) (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Ahmet Talât Onay*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Kutlar, Fatma Sabiha (1996). *Arpaemîni-zâde Sâmî Dîvânı: Tenkitli Metin-İnceleme-Özel Adlar Dizini I-II*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Kutlar, Fatma Sabiha (2006). "Mustafa Sâmi Bey". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 354-356.

Kutlar, Fatma Sabiha (2007). "Sâmî". *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi.* C. VII. Ankara: AKM Yay. 482-485.

Kutlar, Fatma Sabiha (2009). "Arpaemînizâde Sâmî'nin 'Ta'kid' Örneği Beyti Üzerine", *Turkish Studies: Şerh- Prof. Dr. Cem Dilçin Adına-*. 4 (6): 346-359.

Kutlar, Fatma Sabiha (hzl.) (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Dîvân*. Ankara.

Mehmed Süreyyâ Bey (1311). *Sicill-i Osmânî*. C.3. İstanbul.

Muallim Naci (1308). *Esâmî.* İstanbul.

Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn (1928). *Tuhfe-i Hattâtîn.* İstanbul.

Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn. *Mecelletü'n-Nisâb*. Süleymaniye Kütüphanesi. Halet Efendi. No. 628 (TDK Fot. 37). vr. 247a.

Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn. *Mecmu'a-i Resâ'il*. DTCF Kütüphanesi. M. Özak. No. I/455. vr. 331a-331b.

Sâmî Arpaemînizâde Mustafa (1253). *Dîvân-ı Sâmî*. Kahire.

Sâmî Arpaemînizâde Mustafa. *Dîvân-ı Sâmî*. Millet Kütüphanesi. Pertev Paşa. No. 399. vr. 84a.

Sâmî, Şâkir, Subhî (1198). *Târîh-i Sâmî ve Şâkir ve Subhî*. İstanbul.

Şemseddin Sâmî (1311). *Kâmûsü'l-A'lâm*. C. 4. İstanbul.

Tuman, Mehmet Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî*. C.1. Ankara: Bizim Büro Yay.

Ün, Cumhur (2009). "Penbe-i Mînâ'ya Dâir", *Journal of Turkish Studies: Festshrift in Honour of Cem Dilçin*. 33/II: 221-231.

Anahtar Kelimeler

Sâmî Arpaemînizâde Mustafa, divan şiiri, Anadolu/Osmanlı sahası, 18. Yüzyıl, d.?, İstanbul, ö. 1146/1734, vak'anüvîs, hattat, kâtip, *Dîvân-ı Sâmî, Târîh-i Sâmî ve Şâkir ve Subhî, takrîz, arz-ı hâl, mektûb.*

Key Words

Sâmî Arpaemînizâde Mustafa, divan poetry, Anadolu/Ottoman area, 18th century, b.?, İstanbul, d. 1146/1734, vak'anüvîs, hattat, kâtip, *Dîvân-ı Sâmî, Târîh-i Sâmî ve Şâkir ve Subhî, takrîz, arz-ı hâl, mektûb.*

Doç. Dr. Fatma S. KUTLAR OĞUZ

Madde yazım tarihi: Şubat 2013
Güncelleme Tarihi:

Eserlerinden Örnekler

Kaside

Şitâ'iyye-i Hezl-âmîz Berây-i Edrine

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1. Şitâda Edrine şehri garîb hâletde
   Ki i'tidâl ile âb ü hevâ bürûdetde

2. Muhâldür reh-i yah-bestesinde âmed-şud
   Ki ser takaddüm ider pâydan refâkatde

3. Nihâl-i bâgları mürde-i kefen-ber-dûş
   Kenâr-i bâmı sinân-i gamı irâ'etde

4. Şikeste câmları şeh-nişînleri ber-hâk
Kibârı hâne-harâb ehl-i sûkı zilletde

5. Bahârı gerçi cevâhir-nisâr imiş tutalum
Olur rahîs güher buz olursa kıymetde

6. Cevânı berf ile pîr-i sefîd-rîşe döner
Eser kalur mı bu vech ile hüsn-i sûretde

7. Çü i'tidâl-i hevâ ilm ü ma'rifet nâ-yâb
Tıbâ'-i ehl-i beled müttefik cehâletde

8. Misâl-i berf nukûd-i müsâfirân zâyi'
Ricâl-i şehr çü yah cem' âb-i devletde

9. Siyâh fahm ile âteş bahâsına hîzem
Netîce serdî-i kaht ile dil meşakkatde

10. Virürdi dûzahiyâna cahîmi minnet ile
Bu şehre Mâlik eger gelse kış kıyâmetde

11. Isınmaz âdeme mânend-i seng-i serd-mizâc
Sovuk mu'âmelesi halkınun tabî'atde

12. Kinâyedür garaz ıtlâk-i dâr-i meymeneden
Bu şehre var mı mu'âdil aceb nuhûsetde

13. Sirişk-i dîde nemekveş tonup fütâde ider
Nigâh-ı lagziş-i pâ reh-güzâr-ı hayretde

14. Keser kılıç gibi kış pây-ı merdüm-i çeşmi
Şikâf-ı pencereden taşraya nezâretde

15. Zihâmı râhda gerdûnelerle gâvlarun
Kişiye mâni' olur bir yere azîmetde

16. Kabâda hubs-ı bakar dâmeninde levs-i vahal
Güzâr iderse de âciz kalur tahâretde

17. O denlü şiddet-i sermâ-yi buhl ü imsâki
Ki dest-i ehl-i kerem cümle ceyb-i hissetde

18. Yine Sıtanbul ile da'vî-i tesâvîde
Edirne halkı aceb rütbe-i hamâkatde

19. Dahı şedâ'id-i sermâyı vasf iderdüm lîk
Midâdum oldı füsürde dem-i kitâbetde

Gazel
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Yâd-ı ruhsârunla bezm-i sîne gülşendür bu şeb
Revgan-ı gülden çerâg-ı dâg rûşendür bu şeb

2. Şîve-i müjgân-ı yâre dîde-dûz-ı hasretem
Câme-hâb-ı râhatum leb-rîz-i sûzendür bu şeb

3. İntizâr-ı pây-ı teşrîfünle ey nûr-ı basar
Dûd-ı şem'-i âh kuhl-i çeşm-i revzendür bu şeb

4. Âstîn-efşân-ı şem' itdi ruhun pervâneyi
Şem'ler raksân olup ber-çîde-dâmendür bu şeb

5. Hasret-i müjgân-ı çeşm-i nîm-mest-i yâr ile
Câme-hâb-ı râhatum leb-rîz-i sûzendür bu şeb

6. Hecr-i rûy-ı tâbnâkünle per-i pervâneden
Şem'-i meclis ser-be-ceyb-i zîr-i dâmendür bu şeb

7. Hâba yer yokdur bu bezm-i hâsda bî-gânedür
Sâmiyâ çeşmüm hayâl-i yâre meskendür bu şeb

Gazel
mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1. Dile kavâfil-i aşk-ı Hudâ gelür görinür
Gubâr-ı sürme-i savt ü sadâ gelür görinür

2. İzâr-ı yâre hat-ı müşksâ gelür görinür
Kenâra mevce-i anber-nümâ gelür görinür

3. Arak-feşân leb-i dildârdan sıkıldukça
Mey-i sefîdde reng-i hayâ gelür görinür

4. Kirişme-der-bagal-i şerm iken o gamze-i şûh
Neşât-ı bâde-i hâtır-güşâ gelür görinür

5. Olursa elde eger dûr-bîn-i şîşe-i mey
Ne denlü dûr ise dilden safâ gelür görinür

6. Surâdıkât-ı ademden misâl-i zıll-ı hayâl
Hezâr sûret-i hestî-nümâ gelür görinür

7. Derûn-ı mahzen-i târîk-i dilde gevher-i dâg
Şikâf-ı zahm-ı tenümden ziyâ gelür görinür

8. Nühüfte eyleme hüsnün nikâb-ı nahvetden
Sakın sakın hatun ey bî-vefâ gelür görinür

9. Yüki cevâhir-i mazmûn yem-i ma'ânîden
Sefîne-i gazelüm Sâmiyâ gelür görinür

Kutlar, Fatma Sabiha (1996). *Arpaemîni-zâde Sâmî Dîvânı: Tenkitli Metin-İnceleme-Özel Adlar Dizini I-II.* Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.